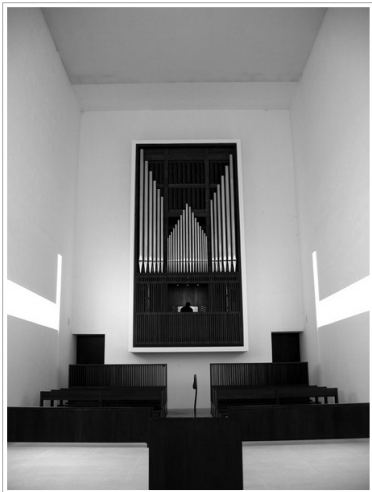

Varhanářství v českých zemích II

IX. VARHANY V KOSTELE TRAPISTICKÉHO KLÁŠTERA V NOVÉM DVOŘE

Petr Koukal | 09/10 | Svět hudebních nástrojů

v žádném případě neplatí pro zpěv a hudbu. Naopak musí v úctě ocenit čistý a důstojný zpěv mníchů. Tím se blížíme k meritu věci – ukazuje se, že i tento přísný řád si žádá varhany. Klášterní kostel (dílo ateliéru světově známého anglického architekta Johna Pawsona) byl dokončen roku 2004 a vzápětí se rozběhl jednání o varhanách. Výsledkem je nový nástroj domácí firmy Kánský – Brachtl s mechanickou trakturou a zásuvkovými vzdušnicemi.

Jde o kvalitní dílo, které reprezentuje současnou úroveň nejen uvedené dílny, ale celého dnešního českého varhanářství. Pohled na rejstříkové vybavení ukazuje, že varhanáři byli vedeni snahou vystavět tento nástroj ve francouzském duchu. Podle sdělení p. Brachtla měli po zvukové stránce od zadavatele volnou ruku, jediným požadavkem bylo vytvořit „mnišské“ varhany. Blíží organologické rozborů však tentokrát ponecháme stranou a prostor věnujeme jiným souvislostem.

Jak víme, pokus komunistických režimů udělat z varhan jen světské koncertní nástroje nevyšel. Stále i u nás platí, že varhany jsou především nástrojem sakrálním – zatím, chce se dodat. Šéf vídeňského arcidiecézního odboru pro církevní hudbu Wolfgang Reisinger nedávno citoval jednoho rakouského kněze: „Nepotřebuji žádné varhany, žádné zvony, žádné ministranty. Mše bude i tak platná.“ Z vlastní zkušenosti potvrzují setkání s jedním moravským knězem, který šel ještě dále – zcela vážně argumentoval, že nepotřebuje nejen varhany, ale ani kostel, takže není třeba se o ně starat. Z úst duchovních osob zní taková slova nečekaně a vzbuzují smíšené pocity. Vlastně jde o vážnou věc – je to znamení obrovských budoucích změn, kterými projde samotná církev poté, co odhodí své historické tradice včetně sakrálního umění? Nebo jde o uvažování selhávajících jedinců, kteří tímto popírají uznávanou tezi, že Bůh promlouvá skrze člověka a k člověku i jinými prostředky a cestami než jen slovem? Hledání odpovědi ponechme teologům; pro nás nicméně zůstává palčivá otázka ohledně samotné budoucnosti varhan v rámci křesťanských církví. Tento hudební nástroj si snad jako jediný může plným právem osvojit přídomek liturgický. Už u prvních církevních otců se stal součástí teologických pojednání: Tertullian (poč. 3. stol) připodobňuje složitost a mnohočetnost varhanního ústrojí k lidskému tělu a přeneseně k Tělu Kristovu, tj. k církvi (je vysoce zajímavé, že obdobně argumentuje papež Benedikt XVI. v kázání při svěcení „svých“ varhan v Regensburgu v roce 2006); Řehoř Veliký (kolem 600) přirovnával ústa varhanních píšťal k ústům kazatelů. I pozdější náboženští myslitelé měli varhany v úctě, třeba pro J. J. Olieru byly zpodobněním Nejsvětější Trojice, v baroku se označovaly za znející oltáře pro chválu Boží ap. I v liturgické praxi měly pevné postavení, v průběhu staletí nebyly z katolických kostelů nikdy vykázaný. Až do 19. století si udržely své výsostné místo jako nezbytná součást figurální hudby a jako sólový nástroj (dodnes panuje tisíciletá praxe, že při vstupu kněze do kostela zahřmí plno varhan). Teprve pak pozvolna začínají přebírat funkci doprovodného nástroje pro chrámový zpěv lidu; až cecilianismus druhé poloviny 19. století jim tuto funkci nařídil jako převažující a málem jedinou. Jenže už tehdy varhanářství tuto striktní škatulku nesneslo a začalo uměle členit varhany na liturgické a koncertní. Nicméně vnučená priorita jejich doprovodné funkce zpěvu už v katolické církvi zůstala; přes uznání, kterému se varhanám v oficiálních církevních dokumentech dostává, setrvávají v názorech mnoha církevních představitelů v onom ahistorickém pojetí, jako nástroj podřízený zpěvu. Lze to ilustrovat slovy papežského nuncia při svěcení nových varhan na Svaté Hoře v roce 2007: „... náš zpěv díků, dnes i v časech budoucích, bude podpořen, posílen a okrášlen libezným tónem nových varhan...“ Avšak i tato pozice je ohrožena pronikáním zastánců „křesťanského popu“, kteří tvrdí, že varhany nepotřebují. K tomuto autoritativnímu tvrzení lze připomenout výrok J. Trojana: varhany nejsou nástrojem, který by vyhovoval nenadaným... Vážné rozdíly mezi zastánci „sacropopu“ a klasických varhan vloni vyvřely ve veřejném sporu (tzv. otevřený dopis varhaníků). Obě strany hledají rozhodné slovo u představitelů církve, zatím bez konkrétnějších výsledků. Odsud odpověď zatím nezaznívá. Přestanou tak být varhany liturgickým nástrojem? Rýsuji se aspoň někde nějaké odpovědi?

Při vzpomínce na návštěvu kláštera v Novém Dvoře mne napadlo, že snad právě zde: jde o církevní společenství, které není zatíženo zdejšími rozbroji; ve své spravedlivé přísnosti hledá a nejspíš i nachází odpovědi. Vždyť, jak říká T. Halík, „nezbytnou podmínkou pro možnost vidět nově je samota a usebrání“. První myšlenka požádat tam o rozhovor na téma varhan a teologie zatím skončila úvahou, že trapisty mluví málo, za ně hovoří jejich činy. A takovým nesporným, promyšleným činem bylo pořízení nových, kvalitních varhan, které dostaly přednost před dalšími součástmi dosud nedokonalého kláštera. Protentokrát tak zůstanu u ryze subjektivního svědectví a přístupu, vycházejícího z dostupných vyjádření opata kláštera Sept Fons (při rozhovorech s architektem novodvorského kostela), bratra převora a jeho spolubratrů.

Zdálo by se, že varhany jsou pro řád přísné observance nedůležité – a přesto se zde staly pevnou součástí jejich kostela. Přesně takto je třeba to formulovat, pokud si uvědomíme, jak svůj kostel chápou: jako stavbu, která je „domem modlitby, a to v tom nejhlubším slova smyslu. Domus orationis, to není pouze dům, kde se modlíme, to je dům, který se modlí každým svým kamenem, je to modlí se dům, dům, který se stal modlitbou.“ Proto poté, co sem přišly varhany, staly se součástí této hluboké modlitby. Netyká se to jen jejich hmotné stránky, ale i zvuku. Domnívám se, že to je přesně v souladu s další zásadou trapistů, vycházející z prvního a posledního slova textu jejich Řehole: „Naslouchej... můžeš dospět...“. „Naslouchání, to je především modlitba, což není žádné tlachání ani rozbor našich citů. Božímu slovu nasloucháme rovněž při zpěvu žalmů během bohoslužby...“ Takže ten, kdo je ochoten a umí naslouchat, může najít hledané i při zvucích varhan. Ty „dávají slavnostní ráz našim bohoslužbám“, jak se vyjadřují sami trapisté. Neznamená to, že by varhany byly něco navíc, jakási přepychy. Architekt novodvorského kostela John Pawson svědčí, že součástí tichého života těchto mníchů je „absence všeho, co není nezbytné“. Zde tak nacházíme první odpověď: **varhany mají být i z teologického hlediska nezbytnou a nedílnou součástí každého kostela.**

Hned se vrtí otázka českých skeptiků „kde na to vzít“. I na to odpovídá opat Dom Patrick: „Peníze jsou problém. Ale věci přijdou v pravý čas a my najdeme cestu, jako jsme vždy našli.“ Druhá odpověď tak může znít:

Nedostatek financí na varhany může být jen výmluvou, přednější je stálá snaha o řešení a připravenost.

U nás bývá zvykem sahat k nejschůdnější, tj. nejlevnější variantě, což téměř vždy s sebou nese nízké požadavky na kvalitu. Něco takového je pro trapisty nemyslitelné. Opatův názor je jasný: „Nejvyšší kvalitu nezádáme jen pro ni samu. Potřebujeme budovat něco, co vydrží řadu staletí. Je to druh hospodárnosti: jestliže stavíme solidně nyní, nebudeme muset stavět znovu.“ Poučení je zjevné: **Církev má uvažovat a budovat ne v desetiletích, ale staletích, proto by i při stavbách či opravách varhan měla vždy upřednostňovat nejvyšší kvalitu.**

Trapisté jsou si vědomi i důležitosti kvality v umění. Přesně znají jeho důležitost nejen pro církev, ale pro celou společnost: „Samí jsme poznali a dobře víme, jak vypadá společnost, z níž se vytratilo umění, anebo – což je ještě horší – společnost, které bylo umění vnučeno panující ideologií. Výsledkem byl zubožený, šedivý a sterilní národ.“ Zde máme nezaujaté, objektivní svědectví, které se úzce týká i naší současnosti a budoucnosti. Nabízí nám tak další důležitou odpověď, která souvisí i se sporem kolem tzv. křesťanského popu a „klasického“ hudebního umění: **Kvalitní církevní umění nesmíme opustit, nekvalitě je třeba se bránit. Artefaktů církevního umění, tedy i varhan a varhanní hudby, je třeba si vážit, dále je rozhojňovat, a kultivovat tak celou společnost.**

Tato stránka věci má i svůj historický rozměr. Trapisté opět zřetelně definují klíčový problém, spojený s odmítáním kulturních křesťanských tradic v rámci tzv. moderní církve: „Tím, že se Evropa odřiká svých křesťanských kořenů, ztrácí pozvolna svoji identitu. Kultura, která nás utvářela, přichází do těsného sousedství s jinými kulturami, jinými náboženstvími a – což je horší – s kulturou zbaavenou jakéhokoliv náboženského rozměru.“ To úzce koresponduje s předchozím vyjádřením. Závěr lze formulovat asi takto: **Opuštění evropských historicko-kulturních tradic křesťanství, jejichž nedílnou součástí je umění od pozdní antiky po dnešek (tedy i varhany), znamená konec naší kulturní identity.** Takovýto výsledek dalšího vývoje je skutečně možný. Pokud se s tím nechceme smířit, jaké je pak východisko? Trapisté ho formulují takto: „Je tedy nejvyšší čas vepsat do kamene, betonu, dřeva či skla lásku našeho Boha ke svému lidu a naší touhu po odpovědi, byt' tápavé. Potřebujeme krásná a prostá místa ke slavení tohoto setkávání.“ Kruh se nám tak uzavírá, neboť můžeme brát za jisté, že součástí těchto „krásných a prostých míst“ jsou pro trapisty i varhany. Ve svém novodvorském klášteře a zejména kostele, prostém jakýchkoliv dekorativních prvků za hranicemi účelnosti, kvalitní tóny varhan plně přijímají – samozřejmě ne pro samotnou krásu zvuku, ale pro jeho plnohodnotnou integraci do komplexu jejich přístupu k sobě samotným i k okolí. Dali zde jasně najevo, že oni varhany potřebují.

V úvodním dílu jsme psali, že vyprávění o našem varhanářství nebude jen o tom, kolik kdo vyrobil či opravil jak velkých varhan; stejný důraz klademe na zachycení současných názorů v nejrůznějších souvislostech. Nyní se takto pokusíme podívat na jednu varhanní novostavbu. Ta se poněkud vymyká – a to kontextem, v jakém vznikla. Stala se tak inspirací pro širší zamyšlení o vztahu varhan a křesťanské církve. Předchozí díly seriálu napovídají, že na tomto poli nacházíme řadu naléhavých otázek. Hledání souvisejících odpovědí je pro budoucnost varhanářství značně důležité.

Někteří čtenáři už vědí, že v mnoha ohledech se vymyká i celý novodvorský klášter. Nejlépe to poznal ten, kdo měl vzácnou možnost být přítomen hodinkám bratrů trapistů v jejich kostele. Původem z Česka, Francie a jiných zemí sem přišli z francouzského kláštera Sept Fons a přinesli s sebou něco, co je u nás stále mimořádné – hluboký vztah k Bohu, který projevují nikoliv slovy, ale činy. Ano, jde o onen přísný řád, jehož členové zachovávají mlčenlivost, neboť „ticho vytváří prostor pro vnímání Boha“. Avšak účastník jejich obřadů ví, že toto „mlčení“